

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος στην ελληνική γλώσσα
(του Θανάση Τριαρίδη)

11

Ιστορικές πληροφορίες

19

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

23

Η ΓΗ ΤΩΝ ΝΕΚΡΩΝ

57

ΟΙ ΕΠΙΖΩΝΤΕΣ ΤΗΣ ΜΑΥΡΗΣ ΓΗΣ

131

ΤΟ ΜΑΥΡΟ ΚΟΥΤΙ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΤΑΣ

217

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

323

Η ΑΓΑΠΗ ΜΕΤΑ ΤΟ ΤΣΕΡΝΟΜΠΙΛ

(Ένα σημείωμα και ένας Πρόλογος)

του Θανάση Τριαρίδη

[Τη Σβετλάνα Αλεξίεβιτς τη συνέστησε στο ελληνικό αναγνωστικού κοινό ο «Σύλλογος Υποστήριξης Ερευνών κατά της Λευχαιμίας και άλλων Παθήσεων» τον Απρίλιο του 2001. Ο Σύλλογος (Σ. ΥΠ.Ε.Α. στο εξής) ήταν μια οργάνωση εθελοντών που δραστηριοποιούνταν από το 1998 για την υποστήριξη της Αιματολογικής Κλινικής του Νοσοκομείου Γ. Παπανικολάου της Θεσσαλονίκης και του προγράμματος μεταμοσχεύσεων μυελού των οστών που αυτή εκπονούσε. Στα πλαίσια της ενημέρωσης και της κοινωνικής ευαισθητοποίησης γύρω από τη λευχαιμία, ανάμεσα σε πολλές άλλες δράσεις εντοπίστηκε αυτό το βιβλίο, πήραμε τα δικαιώματά του και αποφασίστηκε η μετάφραση και η έκδοσή του. Η Σβετλάνα Αλεξίεβιτς παραχώρησε ευγενικά τα δικαιώματα για την ελληνική έκδοση στον Σύλλογο και (μετά από την άρνηση αρκετών άλλων εκδοτών) οι Εκδόσεις Περίπλους ανέλαβαν τη συνέκδοση (μαζί φυσικά με τον Σ.ΥΠ.Ε.Α.).

Ο Πρόλογος που ακολουθεί γράφτηκε από εμένα για την πρώτη ελληνική έκδοση αυτού του βιβλίου τον Δεκέμβριο του 2000 εκ μέρους του Σ.ΥΠ.Ε.Α. Τη μετάφραση έκανε εθελοντικά ο Ορέστης Γεωργιάδης ενώ την επιμέλεια έκανε επίσης εθελοντικά ο Φίλιππος Μανδηλαράς. Μετά από συνεννόηση με την Αλεξίεβιτς (και έχοντας την αίσθηση του υπόγειου αλλά άμεσου διαλόγου με καθεμιά από τις μαρτυρίες του βιβλίου) προστέθηκαν ως Επίμετρο: α) το περί του δεινού ανθρώπου Χορικό της Αντιγόνης του Σοφοκλή, και β) το απόσπασμα από το Κεφάλαιο 13 της *Προς Κορινθίους* Επιστο-

λής του Απ. Παύλου (αυτό που είναι γνωστό ως ο «Ύμνος της αγάπης»). Εκτός των παραπάνω τριών (Τριαρίδη, Γεωργιάδη, Μανδηλαρά), στην ομάδα που δούλεψε για την έκδοση φυσικά συμμετείχαν οι τότε διευθυντές της Αιματολογικής Κλινικής του Νοσοκομείου Γ. Παπανικολάου, Θανάσης Φάσσας και Αχιλλέας Αναγνωστόπουλος (ο δεύτερος παραμένει έως και σήμερα Διευθυντής της εν λόγω κλινικής), τα υπόλοιπα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου (Δαμιανός Σωτηρόπουλος, Ριάντ Σαλούμ, Φρίξος Πασχαλίδης, Στράτος Χασάπης και Βασίλης Κυδωνόπουλος) αλλά και οι εθελοντές που υποστήριζαν τις δράσεις του Συλλόγου: ο Γιάννης Μπουκοβίνας, ο Χαράλαμπος Χριστοφίδης, η Νατάσσα Καραθάνου, ο Γιάννης Κοτσιφός, ο Λευτέρης Ντουρανίδης, η Μάγδα Πανταζάρα, ο Βασίλης Παπαγεωργίου, η Ελένη Σιδέρη, ο Γ. Σκόρδας, ο Δημήτρης Σκουρέλλος, η Ελ. Τσαπακίδου, η Κ. Χούρου, η Χαρούλα Τσουλέα.

Εκείνη η πρώτη ελληνική έκδοση αυτού του βιβλίου του 2001 υπήρξε η πρώτη επαφή του ελληνικού κοινού με το φαινόμενο Αλεξίεβιτς. Με πρωτοβουλία και έξοδα του Σ.ΥΠ.Ε.Α. η ίδια η Αλεξίεβιτς ταξίδεψε την άνοιξη του 2001 για πρώτη φορά στην Ελλάδα (σε Θεσσαλονίκη και Αθήνα), έδωσε συνεντεύξεις και έκανε δύο ομιλίες. Για όσους είχαμε διαβάσει τα βιβλία της και μιλήσαμε μαζί της ήταν προφανές πως είχαμε μπροστά μας τον φορέα ενός αφηγηματικού γεγονότος: τον αφάνταστα λειτουργικό επανακαθορισμό των όρων της λογοτεχνίας της μαρτυρίας. Ωστόσο οι δημοσιογράφοι του βιβλίου και οι ομότεχνοι συγγραφείς την αντιμετώπισαν με σχετική αμηχανία – ή και με αδιαφορία. Θυμάμαι τότε είχε σχολιαστεί ως μεγαλόστομη υπερβολή η σύγκριση που έκανα στον Πρόλογο του βιβλίου αυτού με το *Ημερολόγιο* της Άννας Φρανκ και το *Εάν αυτό είναι ο άνθρωπος* του Πρίμο Λέβι. Σήμερα ωστόσο, μετά την απονομή του Νόμπελ Λογοτεχνίας του 2015 στην Αλεξίεβιτς, τα σχόλια αυτά έχουν ξεχαστεί: το *Τσέρνομπιλ* θεωρείται από όλους ένα από τα σημαντικότερα βιβλία μαρτυριών που έχουν γραφτεί ποτέ. Και ένα από τα σημαντικότερα βιβλία της λογοτεχνίας του 20ού αιώνα, θα συμπλήρωνα, δεκαπέντε χρόνια μετά.

Θ. Τ. – Νοέμβριος 2015]

Με απορία, συγκίνηση και ελπίδα ο Σύλλογος Υποστήριξης Ερευνών κατά της Λευχαιμίας και άλλων Παθήσεων παρουσιάζει στο ελληνικό κοινό τη μετάφραση του βιβλίου της Σβετλάνας Αλεξίεβιτς «Τσέρνομπιλ, ένα χρονικό του μέλλοντος». Πρόκειται για μια συλλογή μαρτυριών από ανθρώπους που έζησαν ή συναντήθηκαν (ιστορικά ή βιολογικά) με την έκρηξη του Πυρηνικού Σταθμού Ενεργείας του Τσέρνομπιλ της τότε Σοβιετικής Ένωσης, τον Απρίλιο του 1986. Η Λευκορωσίδα συγγραφέας και δημοσιογράφος Σβετλάνα Αλεξίεβιτς, δέκα χρόνια μετά, περιπλανήθηκε στην απαγορευμένη ζώνη –όχι χωρίς τίμημα και για την δική της υγεία–, μίλησε με δεκάδες ανθρώπους, έφαξε αρχεία εφημερίδων, ληξιαρχείων, νοσοκομείων, αναζήτησε στην άλλοτε σοβιετική επικράτεια τα νήματα των απωλειών. Εκató από αυτές τις μαρτυρίες αποτέλεσαν το παρόν βιβλίο: μιλούν άντρες, γυναίκες, παιδιά, χωρικοί, στρατιώτες, μαθητές, πυροσβέστες, επιστήμονες, μελλοθανάτοι και συγγενείς μελλοθανάτων, μητέρες που γέννησαν παραμορφωμένα παιδιά, μαθητές που δε συναντιούνται πια στο σχολείο μα σε μονάδες λευχαιμικών ασθενών, αγρότες που ξεριζώθηκαν από την απαγορευμένη ζώνη, γονιοί που θάψαν τα παιδιά τους, γυναίκες που είδαν τους άντρες τους να λιώνουν ζωντανοί πριν πεθάνουν, γέροντες που αναθυμούνται τις παλιές προφητείες, κορίτσια που κρύβουν την καταγωγή τους γιατί αν την αποκαλύψουν δε θα βρουν σύντροφο για τη ζωή τους. «Μαγνητοφωνώντας τους, είχα την αίσθηση πως ηχογραφώ το μέλλον» γράφει η Αλεξίεβιτς στη μοναδική δική της μαρτυρία μέσα στο πολυφωνικό βιβλίο.

Αναμενόμενο και εύλογο το ερώτημα: για ποιον λόγο μια Μη Κυβερνητική Οργάνωση, ακόμη κι αν η δράση της αφορά στο οριακό μεταίχμιο ανάμεσα στη ζωή και στον

θάνατο, επιλέγει, μπαίνοντας σε ξένα χωράφια, να μεταφράσει και να εκδώσει ένα βιβλίο; Η απάντηση ευθεία: υπάρχουν βιβλία (λιγοστά και δυσδιάκριτα, είναι η αλήθεια) που ο λόγος τους σημαίνει αυτό το μεταίχμιο, αποτυπώνοντας καίρια, δίχως ψεύδη, ιδεολογήματα και εκ των υστέρων εκλογικεύσεις, το σπάραγμα του ανθρώπου και οδηγεί την ψυχή και τον νου στην καρδιά του σκοταδιού, στην καταπρόσωπο θέαση των πραγμάτων, εκεί όπου δεν παρεμβάλλεται ο κοίλος καθρέφτης. Μερικοί επιμένουν πως μια αντίστοιχη καταπρόσωπο θέαση των πραγμάτων, είναι το χωνευτήρι όπου οφείλουν να ζυμωθούν τα έργα των ανθρώπων, τα οράματα και οι δράσεις για να μην καταλήξουν φενάκη, ιδιοτελείς λογαριασμοί, κροτάλισμα χαλκού, τύμπανο που ξεφωνίζει.

Ένα τέτοιο βιβλίο που σημαίνει είναι, κατά την εκτίμησή μας, η συλλογή μαρτυριών που επιχείρησε η Σβετλάνα Αλεξίεβιτς μαζί με όσους «συναντήθηκαν» (και, στ' αλήθεια, η λέξη ακούγεται εντελώς α-νόητη) με τη ραδιενέργεια του Τσέρνομπιλ. Το βιβλίο της –εν τέλει το βιβλίο των μαρτύρων μιας αθέατης, αόρατης, σιωπηλής, αν-αίσθητης φρίκης– δεν είναι απλώς ένα ακόμη βιβλίο για το Τσέρνομπιλ· είναι ένα από τα σημαντικότερα βιβλία μαρτυριών του 20ού αιώνα, όμορο και ανάλογο του *Ημερολογίου* της Άννας Φρανκ και του *Εάν αυτός είναι ο άνθρωπος* του Πρίμο Λέβι. Τι είναι αυτό που κάνει τα τρία βιβλία τόσο κοντινά: και στα τρία ο άνθρωπος (η ενότητα σώματος και πνεύματος που λογαριάζουμε για άνθρωπο) είναι αντιμέτωπος με τη φρίκη ολομόναχος με το σώμα του· ο πολιτισμός γυρίζει αλλού το βλέμμα, η επιστήμη υπηρετεί το κακό, ο Θεός απουσιάζει. «Εφόσον υπήρξε το Άουσβιτς, δεν υπάρχει Θεός» γράφει ο Πρίμο Λέβι. «Η γη αυτή δεν ανήκει πια σε κανέναν. Την πήρε πίσω ο Θεός» λέει μια μητέ-

ρα του Τσέρνομπιλ. Πού διαφοροποιείται το παρόν βιβλίο από τα άλλα δύο; Σε εκείνα το κακό προσωποποιείται στους εκφραστές μιας ολέθριας ιδεολογίας, τους ναζί. Στο «Τσέρνομπιλ, ένα χρονικό του Μέλλοντος», το κακό δεν έχει υποκείμενο, είναι απρόσωπο, διάφανο, αιώνιο και συνεχές: αν ο αναγνώστης προσπαθήσει να βρει «ενόχους» για την καταστροφή, θα νιώσει σαν να προσπαθεί να δέσει σχιές – ώσπου σύντομα θα αντικρίσει και το δικό του είδωλο στον κοίλο (: τον εν αινίγματι) καθρέφτη.

Η συλλογή μαρτυριών της Αλεξίεβιτς είναι ένα σπαρακτικό, ολόπικρο βιβλίο, όμοιο με το βιβλάριο της Αποκάλυψης: ωστόσο εδώ η πείρα του λόγου εκφέρεται και δεν καταπίνεται «για να πικράνει τα σωθικά». Ένα βιβλίο-υβρίδιο: θεολογικό και ταυτόχρονα μετά τη θεολογία, μεταφυσικό και την ίδια ώρα πέρα από τη μεταφυσική, υπαρξιακό και παρά την ύπαρξη. Οι ήρωές του είναι οι ταπεινοί άνθρωποι που είχαν μάθει να ερωτεύονται με το σώμα και να θρησκευονται με τη φύση. Αυτοί οι άνθρωποι βλέπουν το σώμα τους να παραμορφώνεται και να λιώνει, τη φύση τους να γίνεται απαγορευμένη ζώνη, την κομμουνιστική εξαγγελία της ανθρώπινης τελείωσης να καταρρέει, την ουτοπία της επιστήμης να γίνεται όλεθρος. Και καθώς εκπίπτει η πίστη στην κανονικότητα της πίστης, οι αθώοι της απαγορευμένης ζώνης μέσα από θαλάμους νοσοκομείων ή μετά το ξόδι των αγαπημένων τους αναζητούν – συχνά μάταια – ερείσματα για να ζήσουν: τα οικογενειακά κειμήλια που μαρτυρούν τη συνέχεια της ζωής, οι μνήμες των ερώτων, ο Πούσκιν, ο Ντοστογιέφσκι, ο Τολστόι, ο Τσέχοφ, τα λαϊκά παραμύθια, οι παλιές προφητείες, η Αγία Γραφή, οι νεκροί του Μεγάλου Πολέμου κατά του ναζισμού, ο απόηχος του Ολοκαυτώματος και της Χιροσίμα, όλα αυτά επανέρχονται στις μαρτυρίες άλλοτε ως λειψή παρηγοριά κι

άλλοτε ως αδόκιμη ερμηνεία της φρίκης. Ένα βιβλίο βαθύτατης απορίας για την ανημποριά του ανθρώπου, για το παράλογο της ιστορίας, για την έκπτωση του ανθρώπινης ζωής.

Τι ήταν για την υπόλοιπη ανθρωπότητα το Τσέρνομπιλ; Μια είδηση στα δελτία ειδήσεων, ένας πανικός των πρώτων ημερών, συζητήσεις και χάρτες για το εάν αφορά τη δική μας επικράτεια και κατά πόσο, κατόπιν μια εσχατολογική αναφορά σε εκ του ασφαλούς συζητήσεις, τέλος μια δυσοίωνα και αποκρουστική λέξη δίχως μνήμη. Στο μεταξύ όμοια παράξενες λέξεις μαζεύονται στην άκρη του νου: Κοζλοντούι, Αχογιού, Μορουρόα, βλήματα απεμπλουτισμένου ουρανίου, περιθωριακές κουβέντες για οικολογικούς πρόσφυγες των επόμενων δεκαετιών. Και ο εκπολιτισμένος κόσμος: αυτός εξακολουθεί ναπρακτορεύει με ακόμη μεγαλύτερη επιμέλεια την πυρηνική ενέργεια ως όπλο δήθεν αναπόφευκτων πολέμων και αποφασισμένων αφανισμών, ως όργανο προόδου και επιβολής, ως μέσο κυριαρχίας και ανάπτυξης, ως μέθοδο συμπερότερη οικονομικά άρα τέλεια, σύμφωνα με τα κριτήρια της νέας επιστήμης. Πίσω από ποιο κίνημα, ποιο όραμα, ποια αντιπρόταση, πίσω από ποια ηθική μπορούν να στοιχθούν όσοι αρνούνται να παραδεχτούν αυτήν την πιθανότητα (ή τη βεβαιότητα) του τέλους του ανθρώπου; Να γιατί εκδίδουμε το βιβλίο «Τσέρνομπιλ, ένα χρονικό του μέλλοντος»: Γιατί το Τσέρνομπιλ είναι το μαύρο κουτί της ανθρωπότητας, αυτό που περιέχει την αφήγηση της καταστροφής· ως εκ τούτου η μαρτυρία των θυμάτων του είναι η μόνη πυξίδα για να αποτρέψουμε την επανάληψή της, καθώς η μόνη ηθική που μπορεί να μεταφέρει το φορτίο μιας τέτοιας προσπάθειας είναι η ηθική της ιερότητας ετούτων των θυμάτων.

Αξίζει να συλλογιστούμε τι απομένει, τι διασώζεται από τον όλεθρο του Τσέρνομπιλ: μήπως το ένστικτο της επιβίωσης, η προσαρμοστικότητα του είδους μας, μήπως μια νέα πρόοδος που θα βελτιώσει την ατέλειά μας; Απέναντι στα θύματα του Τσέρνομπιλ, στα όπου γης θύματα της ραδιενέργειας, απέναντι στους αθώους που έλιωσαν χωρίς να ρωτηθούν στον βωμό της ανθρωποφάγου εξέλιξής μας, όλοι εμείς, η ανθρώπινη κοινότητα, οφείλουμε να ζυγίσουμε μιαν απάντηση. Για το λόγο αυτό αποφασίσαμε ως επίμετρο της ελληνικής έκδοσης αυτού του βιβλίου που δομείται στο τραγικό σχήμα του μονολόγου και του χορικού, να προσθέσουμε, με τη σύμφωνη γνώμη της Αλεξίεβιτς, ένα έσχατο ζεύγμα. Τελευταίο χορικό, ο θριαμβικός μα στην ουσία του σπαρακτικός ύμνος προς τον άνθρωπο και τα έργα του από την *Αντιγόνη* του Σοφοκλή. Τελευταίος μονόλογος, το περί αγάπης απόσπασμα από την *Α' Προς Κορινθίους Επιστολή* του Αποστόλου Παύλου, απόσπασμα στο οποίο αξίζει να δοκιμάσουμε και μια μη θεολογική ανάγνωση – ιδίως όταν η πίστη λογαριάζεται, ίσως για μοναδική φορά ως ελάσσω. Δύο οριακά κείμενα του ανθρώπινου πολιτισμού (στο δεύτερο αξίζει και μια μη θεολογική ανάγνωση) επιλογίζουν την αλήθεια της ραδιενέργειας και το όριο της επιστήμης, τις δυσοίωνες προφητείες και τον απειλητικό ουρανό, τη σιωπή της Ιστορίας και την απουσία του Θεού, μετεωρίζουν τους αθώους, τους μάρτυρες της φρίκης, τα νεκρά παιδιά, τις βιασμένες ψυχές – εντέλει *σχηματίζουν* την πιθανότητα της αγάπης.

Γιατί αυτό είναι και ό,τι απομένει ζωντανό μετά το Τσέρνομπιλ: η αγάπη. «Εγώ σας μίλησα μόνο για την αγάπη» καταλήγει η Λουντμίλα Ιγκνατσένκο, πρώτη στην σειρά των μαρτύρων. Και σελίδα με σελίδα το ολόπικρο βιβλίο γίνεται ένα ευαγγέλιο απεγνωσμένης και παράφορης αγά-

πης: Οι γονιοί αγαπούν τα παραμορφωμένα παιδιά τους, τα ετοιμοθάνατα παιδιά αγαπούν τους γονείς που τα γέννησαν με μοίρα προδιαγεγραμμένη, οι άνθρωποι αγαπούν το χρώμα, το νερό, τα ζώα και τα λουλούδια, τον θεό, τους προγόνους τους, αγαπούν όλους τους άλλους, όλα τα θύματα των έργων του ανθρώπου, απομένουν καθημαγμένες ψυχές που πλέον προσδιορίζουν την ύπαρξή τους αγαπώντας τον άλλον. Ναι, εκεί όπου χαλάστηκε η γη και ο ουρανός, εκεί όπου προδόθηκε η φύση και το σώμα, εκεί όπου τα παιδιά γεννιούνται νεκρά ή παραμορφωμένα και η ιστορία μεταμορφώθηκε σε *Θηρίο της Κόλασης*, εκεί, στον τόπο που ο παραπαίων πολιτισμός τον έταξε καρκινικό κύτταρο στο σώμα της ανθρωπότητας (έστω: σε ό,τι φαντασιώνουμε ως ανθρωπότητα), εκεί, λοιπόν, οι άνθρωποι εξακολουθούν να αγαπούν, και μάλιστα δίχως πια να περιμένουν αντάλλαγμα. Είναι η μόνη ελπίδα για εμάς μα και το στοίχημα της ανάγνωσης αυτού του βιβλίου: Ίσως, εάν το θέλουμε και το ζητήσουμε, μέσα από τον ανείπωτο ζόφο του Τσέρνομπιλ να βρούμε τη φλόγα του κεριού, μέσα στην καρδιά του σκοταδιού να αναζητήσουμε την αγάπη.

*[Σύλλογος Υποστήριξης Ερευνών κατά της Λευχαιμίας
και άλλων Παθήσεων, Απρίλιος 2001]*

Η ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ ΠΑΙΡΝΕΙ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΑΠΟ ΤΟΝ ΕΑΥΤΟ ΤΗΣ
ΓΙΑ ΜΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑ ΠΟΥ ΔΕ ΓΡΑΦΤΗΚΕ ΠΟΤΕ

— ΕΧΟΥΝ ΠΕΡΑΣΕΙ ΠΑΝΩ ΑΠΟ ΔΕΚΑ ΧΡΟΝΙΑ... Το Τσέρνομπιλ έχει γίνει μια μεταφορά, ένα σύμβολο. Μέρος της ιστορίας. Δεκάδες βιβλία έχουν γραφτεί, χιλιάδες μέτρα βίντεο έχουν γυριστεί. Έχουμε την αίσθηση ότι γνωρίζουμε τα πάντα γι' αυτό. Γεγονότα, ονόματα, αριθμούς. Τι θα μπορούσαμε άραγε να προσθέσουμε; Είναι φυσικό άλλωστε να θέλουν οι άνθρωποι να ξεχαστεί το Τσέρνομπιλ, πείθοντας ακόμη και τους εαυτούς τους ότι ανήκει στο παρελθόν. Τι πραγματεύεται λοιπόν αυτό το βιβλίο; Γιατί το έγραψα;

— Το βιβλίο αυτό δε μιλάει για το Τσέρνομπιλ, αλλά για τους ανθρώπους του Τσέρνομπιλ. Για όλους αυτούς για τους οποίους ξέρουμε τόσο λίγα πράγματα – σχεδόν τίποτα. «Μια ιστορία που δε γράφτηκε ποτέ», να πώς θα μπορούσα να ονομάσω το βιβλίο. Δεν ασχολήθηκα με τα γεγονότα αυτά καθ' εαυτά. Τι συνέβη τη μοιραία νύχτα στον πυρηνικό σταθμό, ποιος είναι υπεύθυνος για την έκρηξη, πώς κι από ποιους λήφθηκαν οι αποφάσεις, πόσοι τόννοι τσιμέντου και άμμου χρειάστηκαν για την κατασκευή της σαρκοφάγου πάνω από την καταραμένη τρύπα. Προσπάθησα να εξερευνήσω τα συναισθήματα, να μάθω τι ένιωσαν όλοι αυτοί οι άνθρωποι που είχαν αγγίξει το άγνωστο, το μυστήριο. Το Τσέρνομπιλ παραμένει ένα μυστήριο που ζητά να διαλευκανθεί. Ίσως αυτό να γίνει τον εικοστό πρώτο αιώνα. Να μια πρόκληση για τον νέο αιώνα. Τι έμαθε, τι μάντεψε και τι ανακάλυψε ο άνθρωπος για τον ίδιο

τον εαυτό του, αλλά και για τη συμπεριφορά του απέναντι στον κόσμο που τον περιβάλλει; Μια καταγραφή συναισθημάτων και όχι γεγονότων. Αυτό είναι το βιβλίο που κρατάτε στα χέρια σας.

Στα προηγούμενα βιβλία μου προσπάθησα να διεισδύσω στην οδύνη των άλλων. Τώρα όμως υπήρξα μάρτυρας όσων διηγούμαι. Η ζωή μου αποτελεί αναπόσπαστο μέρος των γεγονότων. Ζω κι εγώ εδώ, στη γη του Τσέρνομπιλ, στη μικρή Λευκορωσία την οποία αγνοούσε ο κόσμος πριν το ατύχημα. Ζω σε μια χώρα που στη συνείδηση του κόσμου έχει κατοχυρωθεί πια όχι σαν μια κρατική οντότητα, αλλά σαν ένα εργαστήριο πειραμάτων. Οι Λευκορώσοι είναι οι άνθρωποι του Τσέρνομπιλ. Το Τσέρνομπιλ έχει γίνει το σπίτι μας, η εθνική μας μοίρα. Πώς μπορούσα λοιπόν να μη το γράψω αυτό το βιβλίο;

—Τι είναι λοιπόν το Τσέρνομπιλ; Ένα σύμβολο; Ή μήπως μια τεράστια τεχνολογική καταστροφή που δε συγκρίνεται με οτιδήποτε έχει συμβεί μέχρι σήμερα;

—Είναι κάτι παραπάνω από καταστροφή... Το να προσπαθούμε να εντάξουμε το Τσέρνομπιλ σε μια σειρά μεγάλων καταστροφών μάς αποπροσανατολίζει από το πραγματικό του νόημα. Κινούμαστε σε λάθος κατεύθυνση. Στην περίπτωση του Τσέρνομπιλ, κάθε προηγούμενη εμπειρία είναι απλώς ανεπαρκής. Ζούμε στη «μετά Τσέρνομπιλ» εποχή. Ο κόσμος «πριν το Τσέρνομπιλ» απλά δεν υπάρχει. Όμως δε θέλουμε να το σκεφτόμαστε έτσι, γιατί απλά δεν είχαμε ποτέ σκεφτεί ένα τέτοιο ενδεχόμενο. Νομίζω πως «πιαστήκαμε αδιάβαστοι».

Πολλές φορές άκουσα από τους ανθρώπους που δέχονταν να τους πάρω συνέντευξη λόγια όπως αυτά: «Δεν μπορώ να περιγράψω τι είδα και τι ένιωσα. Δεν υπάρχουν λέξεις γι' αυτό», «Ποτέ δε διάβασα ή δεν είδα κάτι παρό-

μοιο στον κινηματογράφο», «Ποτέ κανείς δε μου είχε μιλήσει για κάτι τέτοιο». Φράσεις σαν κι αυτές επαναλαμβάνονταν ξανά και ξανά και αποφάσισα να μην τις αφαιρέσω. Τις άφησα λοιπόν. Όχι μόνο για να αποδώσω καλύτερα την «ωμή αλήθεια», αλλά και γιατί ένιωθα ότι καθρέφτιζαν το απροσδόκητο και το ανεξήγητο των γεγονότων. Όλα τα πράγματα αποκτούν ένα όνομα όταν τα ονομάζουμε για πρώτη φορά. Στην περίπτωση μας, έγινε κάτι για το οποίο δεν είχαμε τρόπο να το παρουσιάσουμε, δεν είχαμε αναλογίες, ούτε προηγούμενη εμπειρία. Έγινε κάτι το οποίο δεν το γνώριζε η όραση, η ακοή και το λεξιλόγιό μας. Το σώμα μας είναι ρυθμισμένο έτσι, ώστε να βλέπει, ν' ακούει, ν' αγγίζει. Τίποτα απ' όλα αυτά δεν μπορούσε να γίνει στην περίπτωση του Τσέρνομπιλ. Για να το καταλάβει ο άνθρωπος, πρέπει να ξεπεράσει τα όριά του. Πρέπει να εφεύρει νέες αισθήσεις...

— Όμως ο άνθρωπος κι αυτά που του συμβαίνουν δε συμπλέουν πάντα. Συνήθως μάλιστα συμβαίνει το αντίθετο...

— Αναζήτησα έναν άνθρωπο συγκλονισμένο. Έναν άνθρωπο που θα είχε αντιμετωπίσει καταπρόσωπο όλ' αυτά και θα είχε στοχαστεί πάνω σ' αυτά.

Ταξίδεψα περίπου για τρία χρόνια, συζητώντας μ' αυτούς που είχαν δουλέψει στον πυρηνικό σταθμό, με επιστήμονες, με πρώην μέλη του Κόμματος, με γιατρούς, στρατιώτες, πρόσφυγες, ανθρώπους που είχαν επιστρέψει στην απαγορευμένη ζώνη μετά το ατύχημα... Συζήτησα με ανθρώπους διάφορων επαγγελμαμάτων, γενεών και ιδιοσυγκρασιών – πιστούς και άθεους, χωρικούς και διανοούμενους. Το Τσέρνομπιλ αποτελεί τη θεμελιώδη αναφορά της ζωής τους. Καθετί που τους περιβάλλει, ο ίδιος τους ο εαυτός, έχει μολυνθεί απ' αυτό. Όχι μόνον η γη και το νερό. Η ζωή τους ολόκληρη.

Ένα γεγονός, όταν αναφέρεται από ένα μόνο πρόσωπο, είναι η μοίρα του. Όταν αναφέρεται από πολλούς, τότε πια είναι ιστορία. Αυτή είναι άλλωστε και η πιο δύσκολη αποστολή: να συνδυάσει κανείς τις δύο αλήθειες – την προσωπική και την καθολική. Και η ανθρωπότητα σήμερα ισορροπεί στην αιχμή κοσμογονικών γεγονότων.

Το Τσέρνομπιλ περιλαμβάνει δύο καταστροφές: η μία είναι κοινωνική – μια τεράστια σοσιαλιστική παρακαταθήκη ρημάχτηκε μπροστά στα μάτια μας – και η άλλη κοσμική – το Τσέρνομπιλ. Δύο ολοκληρωτικές καταστροφές. Η πρώτη στέκεται πιο κοντά μας, κατανοείται πιο εύκολα. Οι άνθρωποι είναι απορροφημένοι από τις καθημερινές τους φροντίδες – πώς θα επιβιώσουν, πού θα πάνε, σε τι θα πιστέψουν, πίσω από ποιο λάβαρο θα στοιχηθούν... Αυτά είναι καθημερινά προβλήματα... Όλοι όμως θέλουν να ξεχάσουν το Τσέρνομπιλ. Στην αρχή ήλπιζαν πως θα το καταφέρουν. Όταν όμως αντιλήφθηκαν τη ματαιότητα της προσπάθειας, έμειναν σιωπηλοί. Είναι δύσκολο να προστατεύσει κανείς τον εαυτό του από το άγνωστο. Από κάτι που δεν μπορεί να το αντιληφθεί ούτε η ίδια η ανθρωπότητα. Το Τσέρνομπιλ μας μετέφερε από μια εποχή σε μια άλλη. Βρισκόμαστε μπροστά σε μια νέα αλήθεια. Ότι κι αν συζητάμε όμως, με ό,τι κι αν καταπιανόμαστε, αποκαλύπτουμε πάντοτε ένα μέρος του εαυτού μας. Τι είμαστε τελικά;

Η ιστορία μας είναι μια ιστορία οδύνης. Η οδύνη είναι το καταφύγιό μας. Η μυστική μας θρησκεία. Μας υπνωτίζει. Ήθελα όμως να θέσω και άλλα ερωτήματα – για το νόημα της ανθρώπινης ζωής, ίσως ακόμη και για την ύπαρξή μας στη Γη.

Ταξίδεψα, συζήτησα, κατέγραφα. Αυτοί οι άνθρωποι ήταν οι πρώτοι που αντίκρισαν αυτό που όλοι εμείς υπο-

ψιαζόμασταν. Αυτό που αποτελεί ακόμη ένα μυστήριο για όλους μας. Τους δίνω όμως τον λόγο.

Πολλές φορές, μαγνητοφωνώντας τους, είχα την αίσθηση ότι ηχογραφώ το μέλλον.